

Даровитите

**Пълна програма за обучение на учители, които
се присъединяват към програмите за даровити**

деца

част 1

Запознаване с даровитите ученици

Изображение от pressfoto на Freepik

Изготвено от д-р Йехуда Хамовиц, Център Рон Варди, Израел

Езикова редакция: Мартин Свирчев и Зорница Станева, Зинев Арт Технологии, България

Сътрудници: Вида Драшуте, Едита Рудминайте, Года Йоците, Ноюс Мартинас Йокубайтис, VšĮ "eMundus",

Литва

Преведено от: Мартин Свирчев и Зорница Станева

2023

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the National Agency and Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/

Съдържание

Въведение в проекта GATE	3
Програма за обучение на учители в подкрепа на даровити и талантиливи ученици (GATE)	5
Дефиниции за даровитост и даровито дете	7
Измерване, тестване и идентифициране на даровитото дете	10
Характеристики, поведение и социалност на даровитото дете в периода на неговото съзряване	25
Какво може да се очаква от идентифицираното даровито дете по отношение на академични способности, темп на учене, обучителни трудности?	30
Учебни затруднения сред даровитите деца	31
Какво можем да очакваме от идентифицираното даровито дете по отношение на индивидуално и социално поведение в различни ситуации?	34

Въведение в проекта GATE

Пълна програма за обучение на учители, работещи с даровити деца

Въведение:

Съвременните държави създават национални програми за насърчаване на талантиливи деца и инвестират все повече бюджети в това. Дългосрочната инвестиция в тези деца има за цел да развие образователните системи на страната, изследователските институти, високотехнологичната индустрия, социалното и политическо лидерство. Така възпитани даровитите деца стават бъдещи лидери на страната, независимо дали става дума за академична сфера, политика, индустрия и във всеки сегмент на обществото. Учещото се общество е общество, което расте, модернизира се и се стреми да бъде част от развитите и богати страни.

Създаването на условия за развитие на даровити деца е в основата на воденето и награждаването с култура, в която високите постижения са централна ценност. Това е едновременно задължение за лично съвършенство, себеотрицание и мобилност заедно със създаването на учебна среда, която е творческа, гъвкава, динамична и се стреми да насърчава предизвикателни диалози и непрекъснато създаване на нови знания.

Изображение 1. Деца, седнали в класната стая, снимка от Arthur Krijgsman, Pexels

Изграждането на програма за даровити ученици е реално създаване на учебна общност, в която учениците и учителите са равни по отношение на техните задължения и любопитство към нови знания и поле на експертиза и разширяване на обхвата от аспекти на съзнанието, за да изразят техните уникални умения и да създадат подходящо обучение и образователни модели, като същевременно правят непрекъснати иновации.

Основната цел на програмата за даровити ученици:

- Изграждане на национална програма, която да проследява, подбира, обучава и образова даровитите деца, живеещи в страната.
- Предоставяне на справедлив и равен шанс на децата от всички слоеве на обществото да изявят своите качества и способности.
- Развиване на възприятие за лично съвършенство, морална и социална отговорност извън участието и личния ангажимент към околната среда и към другите.

Основните компоненти на програмата за даровити ученици:

- Насърчаване на програми за възпитание, които отговарят на когнитивните, емоционалните, социалните и моралните нужди и аспекти на даровитите деца през годините.
- Проследяване и подбор на даровитите и отлични ученици и насочване към адекватната програма, която е подходяща за тях и отговаря на техните нужди.
- Разработване на инструменти за изследване и оценка на програмата и нейния успех, като същевременно се развива сътрудничество с други развити страни.
- Разработване на обучение и курсове за учители, които ще обучават тези даровити деца, позволявайки им да отключат своя по-висок потенциал.

Какво би представлявала програмата за обществото?

- **Права на човека** – всеки има достъп до равно и качествено образование.
- **Съвършенство** – общество, което вижда съвършенството като централна ценност.
- **Социално равенство** – всеки човек от всички слоеве получава справедлив шанс.
- **Инвестиране в хората.**
- **Инвестиране в бъдещето.**

Програма за обучение на учители в подкрепа на даровити и талантиливи ученици (GATE)

GATE е международен проект, финансиран по програма Еразъм +. GATE има за цел да подобри **компетенциите и уменията на учителите и наставниците в началното образование, за да помогне на даровитите и талантиливи ученици (на възраст 8-11 години) да развият пълния си потенциал.** За да изпълни тази обща цел, проектът предвижда и постигането на следните 4 специфични цели.

- Да се разработи новаторска **методология на преподаване** за GATE ученици.
- Да се осигури **програма за обучение** на учители в началното образование.
- Да се подобрят академичните резултати на „даровитите неуспяващи“ по **STEM предметите.**
- Да се **повиши осведомеността** сред учителите, възпитателите, училищния персонал, публичните власти и образователните експерти относно работата с и подкрепата за даровити ученици.

Партньори по проекта:

VYTAUTAS
MAGNUS
UNIVERSITY
MCMXXII

ISMA
ANNO 1994

Изучаване на областта на даровитите

Основни теми:

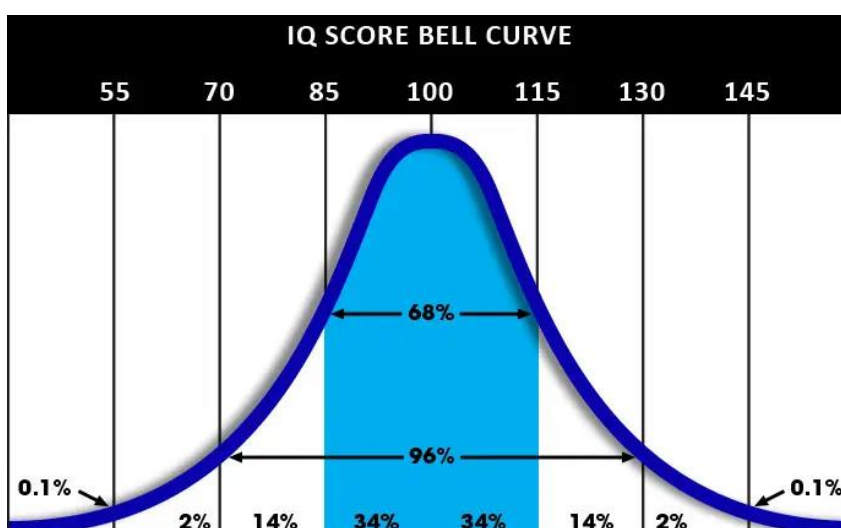
- Определения за даровитост и даровито дете.
- Измерване, тестване и идентифициране на даровитото дете.
- Характеристики, поведение и социалност на даровитото дете в периода на съзряване.
- Социалната инфраструктура на даровитото дете.
- Характеристики на семействата, в които расте талантливото дете.
- Какво може да се очаква от идентифицираното даровито дете по отношение на академични способности, темп на учене и обучителни трудности?
- Какво можем да очакваме от идентифицираното даровито дете по отношение на индивидуално и социално поведение в различни ситуации?
- Какъв е образът на абитуриента, който бихме искали да видим по отношение на академични постижения, поведение и ценности?

Дефиниции за даровитост и даровито дете

Дефиниция за даровити деца:

Даровити са тези, които се намират в групата с най-високите 2-3 проценти на оценена интелигентност (IQ – коефициент на интелигентност) в широката популация. Отлични деца са тези, които са между 92-97 проценти.

Ако средният коефициент на интелигентност е измерен на 100 и SDV (стандартно отклонение) е 15, даровити са тези, които се намират в зоната с повече от 2 SDV, т.е. измерено 130 IQ, както е показано на следната крива.

Изображение 2. IQ резултат камбановидна крива, <https://iqtestprep.com/iq-bell-curve/>

Изследванията показват, че истинското развитие на нивото на IQ на детето е изградено от 3 основни елемента:

$$\text{IQ} = \text{Наследственост (40\%)} + \text{Околна среда (40\%)} + \text{Наследственост/околна среда (20\%)}$$

- Приблизително 40% от естественото ниво на IQ се наследява от родителите на детето. Колкото родителите са по-интелигентни, толкова по-голям е шанса потенциалът на детето да е по-висок.
- Приблизително още 40% от нивото на IQ е свързано с

обстоятелствата на околната среда като: по-широко излагане на знания и данни, ролеви модели на родителите и обкръжението, по-високи очаквания и предоставяне на инструменти за реализиране на очакванията.

- Последните приблизително 20% от развитието на коефициента за интелигентност се получават от предизвикване на детето да използва по-високо ниво на мислене и правене. Например: В зоопарк, не само да посочи, че вижда жираф или слон, но и да го помолим да отбележи разликата между африкански и азиатски жираф или азиатски и африкански слон.

Бележки, които трябва да бъдат направени:

1. Потенциално, талантливите деца са **разпределени еднакво** сред общото население.
2. Родителите с **по-високо образование** създават повече даровити деца.
3. Има изключително въздействие върху **средата**, в която детето **расте**, и потенциала да стане даровито.
4. Дете, идващо от **благоприятна среда**, ще има значително по-висок шанс да развие своя потенциал.

Изображение 3. По-голяма сестра и нейният брат, които учат вкъщи, снимка от Andrea Piacquadio, Pexels

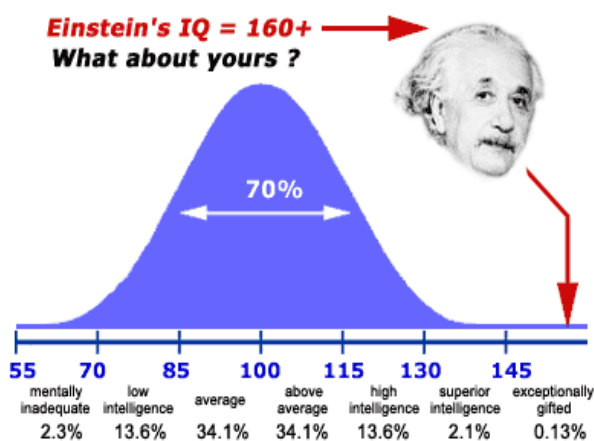
Къде ще намерим даровитите деца?

1. Даровитите деца растат във всички слоеве на обществото.
2. Това, което води до съществени различия, е достъпността на процеса на оценяване, който определя детето като даровито.

3. Социалната стойност на равния шанс и равния подход към качествено образование ни принуждава да проследим потенциално даровитите деца и възможно най-скоро да им предоставим достъп до процеси, които ще им позволят да се развиват.

Измерване, тестване и идентифициране на даровитото дете

Изображение 4. Сравнение между IQ на А. Айнщайн и средния IQ,
<https://www.slideshare.net/SunilSharma53/forensic-psychiatry>

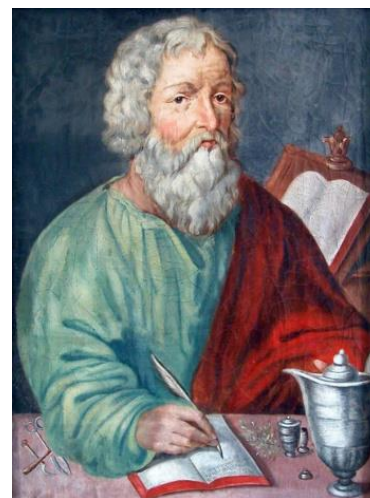
Разбиране на оценката:

- **Оценяването** е начин за тестване на представянето спрямо набор от критерии.
- Има различни инструменти и подходи за оценка на хората, всички предназначени да дадат отговори за определена **характеристика** на даден човек.
- Колкото **по-точен** резултат се иска, толкова **по-подробен** е теста.
- Точната оценка се постига с помощта на различни средства за тестване.
- Оценка може да бъде **неофициално** за проверка на **напредъка** или **формално** за потвърждаване на **постиженията**.

Историческа информация за оценяването и тестването:

Хипократ (460-377 пр.н.е.) разделя хората на четири темперамента:

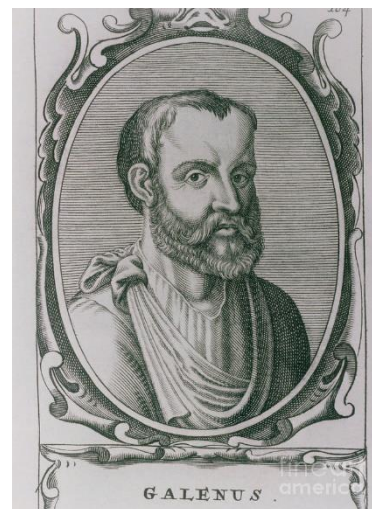
- ✓ *Сангвиник* (екстрове́ртен и социален),
- ✓ *Холерик* (амбициозен и енергичен),
- ✓ *Меланхолик* (внимателен и креативен)
- ✓ *Флегматик* (стабилен, спокоен и проницателен).

Изображение 5. Гръцкият лекар Хипократ от Кос, известен още като Хипократ II
<https://www.havefunwithhistory.com/facts-about-hippocrates/>

Гръцко-римският лекар **Клавдий Гален** (130-216 г. сл. Хр.) ги комбинира с четирите природни елемента и сезони.

- ✓ Есен - Меланхоличен - Земя.
- ✓ Зима - Флегматик - Вода.
- ✓ Пролет – Сангвиник – Въздух.
- ✓ Лято - Холерик - Огън.

Изображение 6. Гръцко-римският лекар, хирург и философ Клавдий Гален

<https://fineartamerica.com/featured/illustration-of-claudius-galenus-national-library-of-medicinescience-photo-library.html>

Психоаналитикът **Карл Юнг** (1876-1961) предлага четири архетипа на личности:

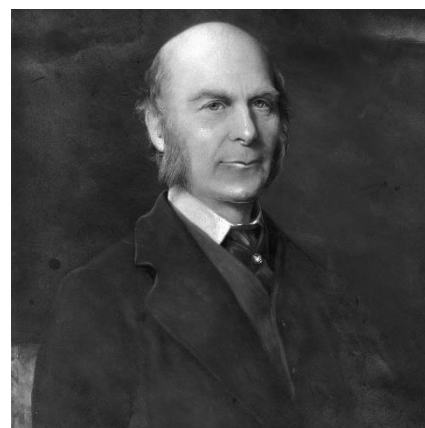
- ✓ Интроверт срещу екстроверт
- ✓ Мислене срещу чувство
- ✓ Преценка срещу възприятие

Изображение 7. Карл Густав Юнг, швейцарски психиатър и психоаналитик

<https://oseamespirit.com/2020/06/23/carl-gustav-jung-un-homme-remarquable/>

Франсис Галтън (1822-1911) прави първия опит да създаде **стандартизиран тест** за оценка на интелигентността на човек. Пионер на **психометрията** и прилагането на **статистически методи** за изследване на човешкото многообразие и изследване на наследяването на човешките черти, той вярва, че интелигентността до голяма степен е продукт на **наследствеността** и че трябва да съществува връзка между интелигентността и други наблюдавани черти, като напр. рефлексии, мускулна хватка и размер на главата.

Изображение 8. Британски ерудит и създател на движението за поведенческа генетика, сър Франсис Галтън

<https://www.biography.com/scientist/francis-galton>

IQ – коефициент на интелигентност:

Алфред Бине (1857-1911) измисля термина IQ като се фокусира върху **вербалните способности**. Терминът идентифицира умствената изостаналост при децата в училищна възраст, но в специфично противоречие с твърденията на психиатрите,

Изображение 9. Френският психолог Алфред Бине

<https://www.verywellmind.com/history->

че тези деца са „болни“ (а не „бавни“) и следователно трябва да бъдат отстранени от училище. Резултатът по скалата на Бине-Симон ще разкрие умствената възраст на детето в сравнение с хронологичната възраст.

Рационалността на тестването на хората:

- Тестването на хората има за цел да опознае тестваното лице. Да ни даде възможност да оценим съвместимостта между качествата и възможностите на човека и изискванията и характеристиките на конкретен профил.
- Трябва да бъде създаден добър тест, за да демонстрира конкретно качество или способност.
- Стандартен – всички тествани хора го правят в еднакъв формат, време и среда.
  - ✓ **Валиден** - доказано, че може да тества сегмента, който трябва да тества.
  - ✓ **Надежден** - ако се използва още веднъж, ще даде подобни резултати.
  - ✓ **Обективен** – резултатите няма да бъдат подлагани на пристрастия като култура, оценител и т.н.
- Една добре изградена оценка е събирането на множество ъгли на оценка, получени от различни тестове и различни оценители.

Оценителят и неговият подход:

- Оценителят е инструмент, насочен към свързване на желанието да се знае и знанието.
- Оценяващият използва правилните инструменти при оценката на

конкретното желание да се знае.

- Оценителят представлява мисията, на която е изпратен и неговите лични предпочитания не трябва да играят роля в оценката.
- Оценителят трябва да има по-широка картина на целия процес и специфичната роля, която играе в него.
- Провеждането на тестовете трябва да бъде надеждно и обективно. Личността на оценителя играе роля при анализа на резултатите. Тестовете, които са добре конструирани, съдържат наръчник за оценяване на представянето в опит да отделят оценителя от резултатите.
- Съвременните подходи, предимно холистични, са склонни да се отнасят към субективността на оценителя като факт и предлагат използването на множество оценители и източници на информация за справяне с този проблем.

Създаване и практикуване на диференциална диагноза:

- Терминът „**диференциална диагноза**“ е предложен от немския психиатър **Емил Крепелин** (1856-1926) и се използва главно в медицината и фармакологията.
- Диференциалната диагноза е изкуството на **наблюдението**. Способност да се наблюдават ситуации, поведения, симптоми и информация и да се стигне до твърдо заключение, което може да се превърне в значителна стъпка към справяне с конкретния обект на наблюдение и неговите желани цели.
- Диференциалната диагноза изисква по-висока **чувствителност към детайлите**, по-високи **аналитични** способности, задълбочени

Image 9. German psychiatrist Emil Kraepelin
<https://psychnews.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/pn.41.8.0031>

широки познания в свързани области, свободен ум и вътрешна свобода да се **осмеляваш**.

- Използва се за разграничаване на уникални деца с потенциал да бъдат даровити от останалата възрастова група.
- Като такава, диференциалната диагноза е умение, което може да се изучава, но превръщането ѝ в експертиза изисква задълбочено натрупване на опит.
- В случай на даровити деца, това е инструмент, използван от учителите в детските градини, за да наблюдават цялата група и да стигнат до твърди заключения кой какъв е.

Общи инструменти за оценяване, известни и модерни:

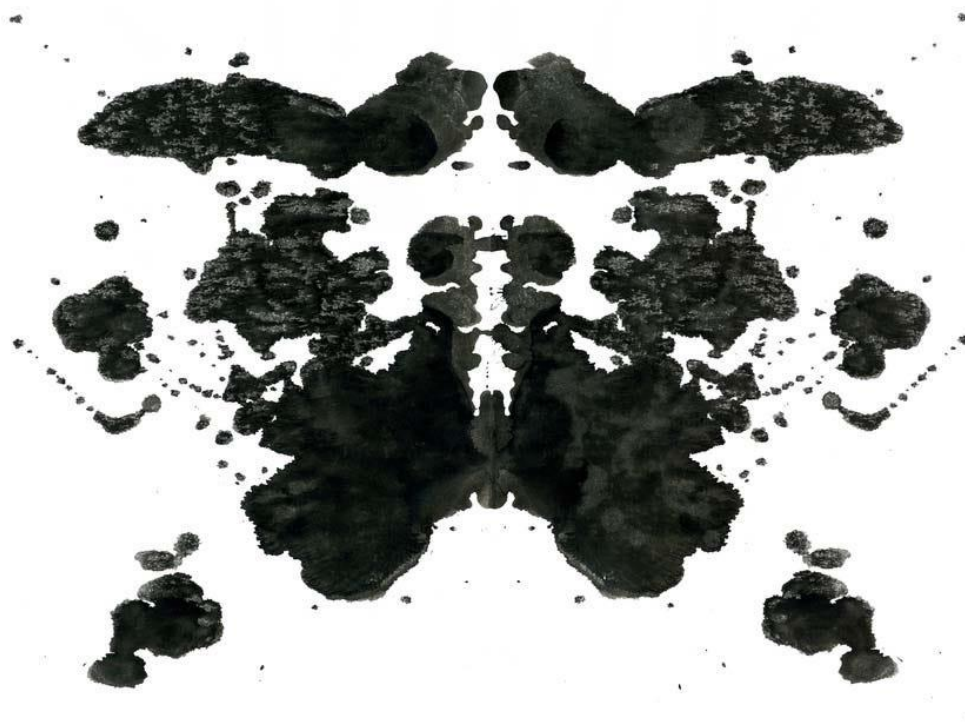
- Като цяло се използват две групи тестове:
  - ✓ **Личностни тестове** – насочени към оценка на поведението, чувствата и възприятията.
  - ✓ **Тестове за интелигентност** – насочени към количествено определяне на сегменти от човешкия интелект.
- При тестване на личността ние идентифицираме три групи тестове:
  - ✓ **Проекционни тестове** (като TAT, Ink Blots и карти за оценка).
  - ✓ **Инвентаризация на самоотчитането** (Големите 5 черти на личността – NEO240, MMPI).

- ✓ **Групова динамика** – тестваното лице получава мисия като част от група и бива наблюдавано.

Изображение 10. Тестът за тематична аперцепция (ТАТ), вид проективен тест, който включва описание на двусмислени сцени, за да научите повече за емоциите, мотивацията и личността на даден човек <https://original.newsbreak.com/@dr-donna-l-roberts-561947/2326999352888-projective-tests-in-psychological-assessment-the-thematic-apperception-test-tat>

Изображение 11. Тестът на Роршах е проективен психологически тест, при който възприятията на субектите за масилени петна се записват и след това се анализират <https://armano.medium.com/the-great-american-rorschach-test-1ff073d884aa>

Изображение 12. Карти за оценка, друг вид проекционен тест <https://www.sociocracyforall.org/meeting-cards/>

Изображение 13. Петфакторният модел, рамка за разбиране на човешката личност

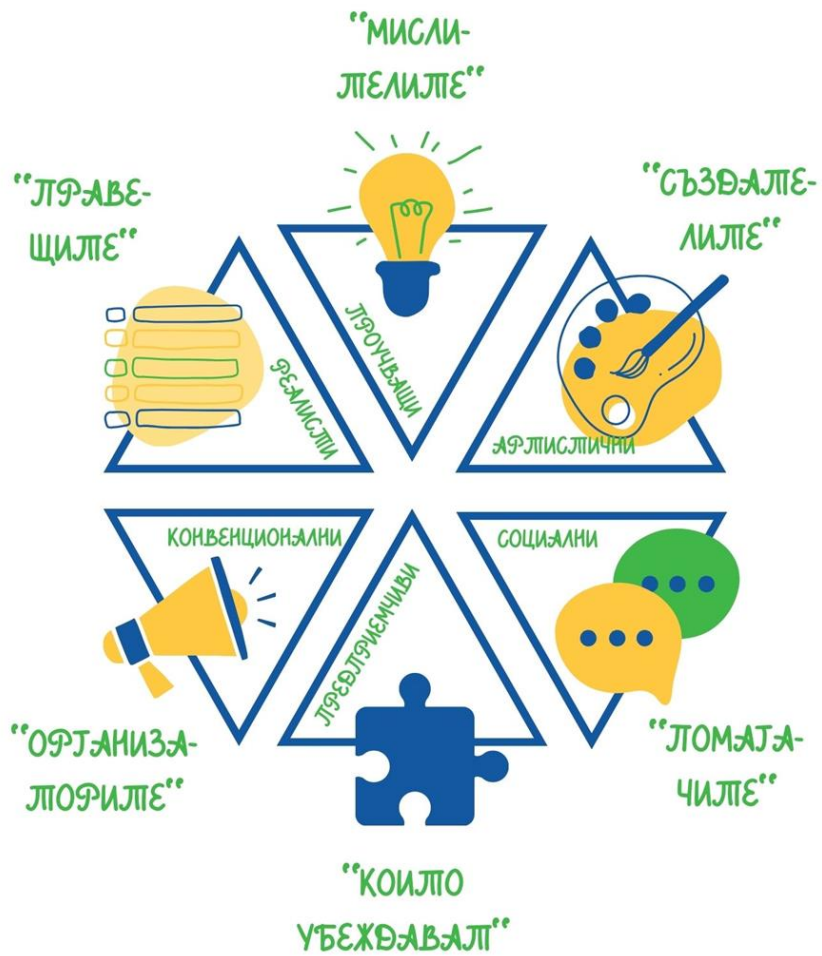

Image 14. The NEO240 Personality inventory

Изображение 15. Многофазният опис на личността на Минесота (MMPI)
<https://www.pearsonclinical.co.uk/store/ukassessments/en/mmpia/Minnesota-Multiphasic-Personality-Inventory-Adolescent-Restructured-Form/p/P100009125.html>

- При тестването на интелигентността ние идентифицираме 2 основни части:
✓ **Вербална интелигентност** (части от Векслер, части от Станфорд-Бине)

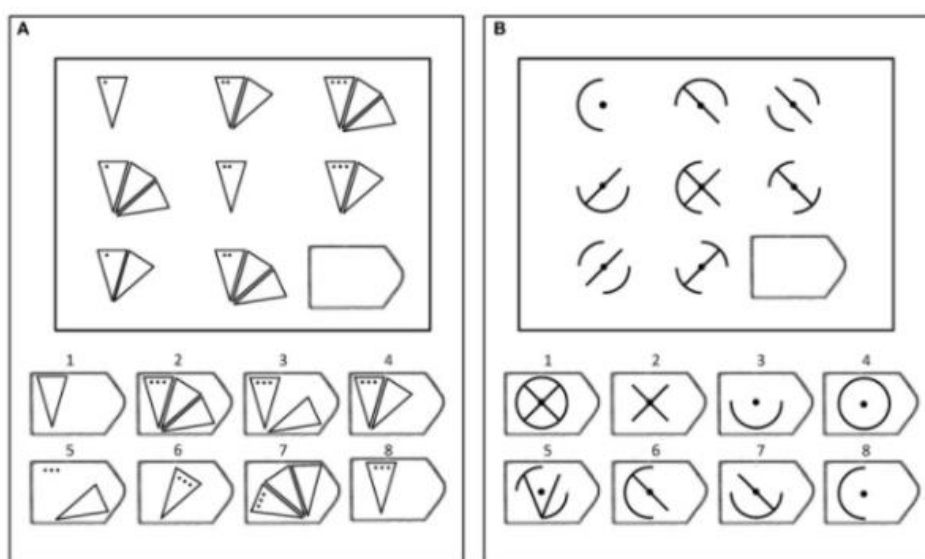
Изображение 16. Скалата за интелигентност на Wechsler за деца (WISC),
индивидуално прилаган тест за интелигентност, предназначен специално за деца
на възраст между 6 и 16 години
<https://www.kiddyfamilyclub.com/icerik/cocuklar-da-objektif-testler-2041>

Изображение 17. Скалата за интелигентност на Станфорд-Бине (известна като Станфорд-Бине или SB, утвърден и широко приет тест за интелигентност, използван за измерване на когнитивните способности и интелектуалното функциониране <https://www.wpspublish.com/sb-5-stanford-binet-intelligence-scales-fifth-edition>)

✓ **Оперативна интелигентност** (като части от Векслер, Рейвън)

Групова динамика

Изображение 18. Прогресивните матрици на Рейвън (RPM), често наричани матрици на Raven, невербален тест за интелигентност, разработен от д-р Джон С. Рейвън <https://www.iqmindware.com/iq-eq-bioq-framework/>

- Съвременните инструменти за тестване се състоят от два революционни подхода:
  - ✓ Използване на новоразработени карти за оценка за проекция на личността
  - ✓ Използване на известни настолни игри за тестване на интелигентността (като “Tangram”)

Изображение 19. Пъзел Tangram, традиционен китайски пъзел за дисекция

Структурата на теста на Векслер WISC-R – Скала за интелигентност на Векслер за деца – преработена

Изображение 20. Преработена скала за интелигентност на Wechsler за деца (WISC-R), преработена и актуализирана версия на оригиналната скала за интелигентност на Wechsler за деца (WISC)

Оценяване на деца от 3 до 7 години

Психологически подход:

1. Децата са податливи, зависими и лесно се влияят.
2. Все още не могат да планират бъдещето си.
3. Предубедени са от родителските желания и лесно се манипулират.
4. Прагът на фрустрация е много нисък.
5. Съгласието за сътрудничество варира поради вътрешни и външни смущения.

Използвани инструменти + практика:

1. За точни резултати можете да използвате WIPSSI (Предучилищна и начална скала на интелигентността на Векслер) или набор от тестове на Бине.
2. Преподаватели от детски градини и препоръки на учители след обучение за диференциална диагностика.
3. Игри, базирани на разбиране на инструкции, скорост и мотивация.
4. Оценъчни карти, насочени към отразяване на желани характеристики.

Оценяване на деца от 7 до 12 години

Психологически и социален подход:

1. Ученикът е готов за изследване след предварително наблюдение.
2. Ученикът владее езика, на който бива изпитван.
3. Ученикът разбира причината, поради която е тестван, последствията от провала, както и тези от успеха.

4. Семейството му го подкрепя във връзка с изпита и е запознато с последствията и жертвите, които ще трябва да направят, и подкрепата, която ще трябва да получат и дадат.

Основни използвани инструменти + практика:

1. Прецизни инструменти – WAIS

- a. **Вербално разбиране** – способността да се учи език, да се организира информация чрез езика, да се рисува, да се дефинира, да се прави дедукция, да се заключава и да се създават термини.
- b. **Работна памет** – функция на вниманието, способността за запазване на новонаучена информация в STM (краткосрочна памет) чрез вербалния канал и възможност за нейното използване.
- c. **Перцептивна организация** – визуално възприятие, пространствена организация, анализ, синтез, учене с минимален вербален арбитраж.
- d. **Скорост на обработка** – внимание, скорост на учене в реално време, колко бързо субектът интернализира ново правило и го активира.

2. Оценъчни, недиректни тестове:

- a. "TANGRAM"
- b. Оценъчни карти

Оценяване на деца над 12 години

Психологически и социален подход:

1. Ученикът е достатъчно зрял, за да може да се справи с разочарованието, докато преминава през по-дълги процеси и оценяване.
2. Ученикът е в процес на оформяне на бъдещето си, поради което е много внимателен към процесите, които могат да направят това бъдеще по-обещаващо.
3. Ученикът има относително значителен житейски опит и вече трябва да развие автономна система за преценка и вътрешни ценности.

Основни инструменти + практика:

1. **Прецизни** – WAIS, Raven
2. **Оценъчни** – MMPI, NEO240, карти

Вижте Приложение 1 за демонстрация на части за тестване.

Характеристики, поведение и социалност на даровитото дете в периода на неговото съзряване

Емоции и емоционално развитие:

Забелязва се, че даровитите деца имат много **силни емоции**, интереси и мнения в сравнение с други деца на тяхната възраст. Понякога даровитите деца имат проблеми с управлението на тези силни чувства.

Например младите даровити деца може да са много разстроени, когато техните рисунки не са толкова „добри, колкото тези в книгата“. Дете в училищна възраст може да се тревожи повече от другите за приятелство, проблеми или невинаги да разбира всичко „правилно“ в клас. По-големите деца може да се тревожат, че не могат да поправят, климатизират или променят нещо. Те може да са изключително развълнувани от произведение на изкуството и да не разбират защо другите не се чувстват по същия начин.

Стратегии за справяне със силните чувства на даровитите деца:

Добрата комуникация е един от ключовете за подпомагане на емоционалното развитие на талантиливи деца.

Всичко е свързано с говорене, слушане и реагиране по **чувствителен** начин, дори когато чувствата на децата изглеждат непропорционални на това, което всъщност се е случило. Говоренето и слушането дава на талантиливите деца време да обмислят чувствата си и им дава възможност наистина да разберат тези чувства.

Изображение 21. Момиче, което чете книга, снимка от Андреа Пиаквадио, Pexels

Добре е да помогнете на децата да се научат да разбират и управляват емоциите си, като **назовават чувствата** и предлагат

начини да ги управляват. Например, „Звучи сякаш се чувстваш разочарован/а от рисунката си. Защо не прекараш малко време на спокойствие с любимата си книга? Можеш да работиш върху рисунката си отново по-късно.’

Ако децата са по-големи, **активното слушане** и решаването на проблеми може да им помогне да преодолеят възходите и паденията на юношеството.

Социално развитие и умения на даровити деца:

- Даровитите деца могат да мислят по-бързо и/или по-задълбочено от другите деца на тяхната възраст. Така че често са добри в това да си представят какво е да си в положението на някой друг.
- Понякога тези качества означават, че даровитото дете се разбира добре с другите. Друг път може да изглежда, че то не се вписва съвсем сред децата на неговата възраст.
- Забелязва се, че даровитите деца предпочитат да играят или да бъдат с по-големи деца. Това е така, защото те мислят и чувстват на ниво подобно на това на по-големите деца.

Стратегии за подпомагане на даровитите деца да се разбират с другите:

- Като всяко дете, талантливото дете понякога ще се нуждае от помощ, за да се научи да се разбира добре с другите.
- Чудесна отправна точка за общуване с хората е разбирането, че **различните хора имат различни силни страни**. Помогнете на детето да научи това като част от ежедневната семейна или училищна рутина. Например, ако детето има братя и сестри, то ще научи, че другите хора имат различни таланти и интереси.
- Дайте възможности на даровитите деца да изградят и практикуват **социални умения** чрез:

Изображение 22. Група деца, играещи на зелена трева, снимка от Ян Крукау, Pexels

- ✓ **Групи за игра** – за по-малки деца.
- ✓ **Групи по интереси за по-големи деца и тийнейджъри** – например младежка група, театрален клас, клуб по шах или младежко движение.
- ✓ **Групи и програми за деца с изявени дарби.**

Поведение: даровити деца:

Като всички деца, даровитите деца понякога могат да се държат по предизвикателни начини. Но тяхното предизвикателно поведение се случва по дадени причини.

Например, това може да се случи, защото те:

- ✓ бързо поставят под въпрос семейните правила и рутина.
- ✓ лесно се разочароват.
- ✓ се нуждаят от предизвикателни възможности за учене.

Стратегии за управление на семейните правила и рутина:

- Даровитите деца често имат отлична памет, така че е вероятно да запомнят добре правилата и рутините.
- Но може да е трудно да накарате тези деца да следват семейните правила и процедури.

Например, даровитите деца може да не искат да загасят светлината, ако четат книга, която наистина ги интересува. Или може да измислят някои много добри причини, поради които четенето е по-важно от заспиването.

- Може да помогне да сте твърди по отношение на общите очаквания – например да гасите светлината до 21:00 през делничните вечери. Но да сте готови да преговаряте за малки неща е добра идея. Например, ако детето иска да чете и след

21:00, може да му позволите да го прави през уикендите.

- Ако детето има братя и сестри, правилата, които казват как семейството се отнася към членовете си, могат да им помогнат да се разбират – например „Почукайте и получите разрешение, преди да влезете в стаята на другия.’

Стратегии за справяне с разочарованието:

- Даровитите деца често си поставят много високи стандарти и се разочароват, когато не могат да ги изпълнят. Това понякога може да доведе до избухвания и друго трудно поведение.
- Страхотно е децата да работят по високи стандарти. Но трябва да разберете, че те не могат да имат високи стандарти за всичко..

Изображение 23. Дете с главоболие, лежащо на килима, снимка от Ян Крукау, Pexels

Добре е да правим грешки, защото грешките ни помагат да научим какво да правим по различен начин следващия път. **Състраданието към себе си** означава да се отнасяте любезно към себе си, когато нещата не вървят добре.

Стратегии за намиране на правилните възможности за учене:

Когато даровитите деца не получават достатъчно възможности да учат извън дома, те могат:

- Да не се занимават с дейности или други деца в детска градина или училище.
- Да изглеждат добре в детската градина или в училище, но да имат избухвания или изглеждат разстроени и затворени, когато се приберат у дома.

- Да разсейват съучениците си в училище или гледат през прозореца, вместо да вършат работата в клас. *Изображение 24. Дете с многоцветни бои по ръцете, снимка от Александър Грей, Pexels*

Единственият начин да се преодолеят тези ситуации е да им се даде подходящ заместител, независимо дали става дума за занимание и обучение след часовете, участие в социална дейност като младежко движение, упражняване на спорт като гимнастика, изучаване на музика и свирене на инструмент и други подобни.

Социалната инфраструктура на даровитото дете?

- Даровитото дете расте най-добре в традиционно семейство с достатъчно добри функционални родители, които са значими родителски фигури.
- Даровитите най-често се срещат в семейства, които са по-образовани и виждат образованието като важна част от развитието.
- За даровитите деца ще бъде по-полезно, ако им бъде предоставен достъп до нови и широки знания и по-добър достъп до тези знания.

Характеристики на семействата, в които даровитите растат:

- Семейства със значими родителски фигури и ролеви модели.
- Придаващи смисъл на образованието и ученето и признателни за същите.
- Родители, демонстриращи категоричност, гъвкавост, креативност, откритост за обсъждане и отвореност за критика, които са също така добри във вземането на решения.
- Значими братя и сестри.
- Оценяващи чистия език и чистите и организирани жилища.

Какво може да се очаква от идентифицираното даровито дете по отношение на академични способности, темп на учене, обучителни трудности?

(Въз основа на д-р Колм О'Райли, Dublin City University)

Много даровити деца имат уникални характеристики, които им помагат да бъдат идентифицирани като такива. От ранна възраст дете с разширен речников запас или голямо любопитство за това как работят нещата може да покаже ранни признаци на даровитост. Други характеристики не са толкова очевидни, но затрудняват идентифицирането на даровити деца в много среди, включително училище. Полезно е съветниците по ориентиране да са запознати и да могат да разпознават черти на даровитост, които могат да се използват в помощ на учителя в класната стая. Ето някои общи характеристики на даровитите деца. Това са типични фактори, подчертани от образователните власти като показателни за даровитост. Очевидно няма дете, което да се отличава с всички характеристики.

- Показва **превъзходни способности за разсъждение** и подчертана способност **да се справя с идеи**; може лесно да обобщава от конкретни факти и може да види тънки връзки; има изключителна способност за решаване на проблеми.
- Проявява упорито **интелектуално любопитство**; задава търсещи въпроси; проявява изключителен интерес към човека и Вселената.
- Има широк спектър от интереси, често от интелектуален характер; развива един или повече интереси до значителна дълбочина.
- Има значително превъзходство по отношение на качеството и количеството на писмения и/или устния **речник**; интересува се от тънкостите на думите и тяхната употреба.
- **Чете страстно** и поглъща книги далеч над възрастта си.
- **Учи** бързо и лесно и запаметява наученото; **припомня** важни

подробности, концепции и принципи; **схваща** лесно.

- **Показва вникване в аритметичните проблеми**, които изискват внимателно разсъждение, и **схваща лесно математическите концепции**.
- Показва **творческа способност** или **изразяване на въображение** в неща като музика, изкуство, танци, драма; показва **чувствителност** и **финес в ритъма**, движението и телесния контрол.
- Поддържа концентрацията за **дълги периоди** и показва изключителна **отговорност** и **независимост** в работата в класната стая.
- Поставя **реалистично** високи стандарти за себе си; е **самокритично** при оценката и коригирането на собствените си усилия.
- **Проявява инициативност** и оригиналност в интелектуалната работа; **проявява гъвкавост** в мисленето и разглежда проблемите от няколко гледни точки.
- Наблюдава проникателно и е **отзивчиво** към нови идеи.
- Показва социална уравновесеност и **способност да общува с възрастни** по зрял начин.
- Изпитва **вълнение** и удоволствие от **интелектуалното предизвикателство**; показва будно и **тънко чувство** за хумор.

Учебни затруднения сред даровитите деца

(Въз основа на Линда Е. Броуди и Карол Дж. Милс – LD NEA)

Учениците, които са даровити и имат затруднения в ученето, са тези, които притежават изключителна дарба или талант и са способни на високи резултати, но които също така имат затруднения в ученето, които затрудняват някои аспекти на академичните им постижения.

Някои от тези ученици са **идентифицирани** и нуждите им са удовлетворени. Това обаче се случва рядко, освен ако някое училище изрично не реши да идентифицира и след това да обучава тези ученици. Много ученици, които са даровити с обучителни затруднения, „пропадат през пукнатините“ в системата.

Изображение 25. Стресирано момче, седнало на пода на библиотека, снимка на Михаил Нилов, Pexels

Има три подгрупи деца, чиято двойна изключителност остава непризната:

- **Ученици, които са идентифицирани като даровити, но показват затруднения в училище.**

Тези ученици често се смятат за **по-слабо успеваеми** и техните по-слаби постижения могат да се дължат на лоша представа за себе си, липса на мотивация или дори на някои по-малко ласкателни характеристики, като мързел. Техните обучителни затруднения обикновено остават **неразпознати** през по-голямата част от образователния им живот. **Тъй като училището става все по-предизвикателно, техните академични затруднения могат да се увеличат до точката, в която изостават достатъчно от връстниците си, че някой най-накрая да заподозре увреждане.**

- **Ученици, чиито затруднения в обучението са достатъчно тежки, за да бъдат идентифицирани като такива с увреждания в обучението, но чиито изключителни способности никога не са били признати или адресирани.**

Предполага се, че това може да е по-голяма група, отколкото много хора смятат. В едно проучване цели 33% от учениците, идентифицирани с обучителни затруднения, са имали превъзходни интелектуални способности. Неадекватните оценки и/или ниските IQ резултати често водят до подценяване на интелектуалните способности на тези ученици. Ако потенциалът им остане неразпознат, той никога не става причина за безпокойство или фокус на тяхната програма за обучение. Поради това подценяване или твърде негъвкава идентификация и/или очаквания за обучение в „програмата за даровити“, те рядко биват насочвани към услуги, от които се ползват даровитите деца.

- **Може би най-голямата група необслужвани ученици са тези, чиито способности и увреждания се маскират взаимно.**

Тези деца седят в общи класни стаи, неподходящи за услуги, от които се ползват даровити ученици, или имат обучителни затруднения и биват считани за **такива със средни способности**. Тъй като тези ученици обикновено работят на ниво клас, те не биват разглеждани като имащи проблеми или специални нужди, нито са приоритет за училищата с ограничени бюджети. Въпреки че изглежда, че тези ученици работят сравнително добре, те, за съжаление, **се представят доста под потенциала си**. Тъй като работата в училище става все по-трудна в по-късните години, без помощта, от която се нуждаят, за да се справят с ограниченията си, академичните затруднения на тези деца обикновено се усилват до точката, в която може да се подозира обучително увреждане, но рядко се признава истинският им потенциал.

Изображение 26. Тъжен ученик, снимка от Jonas Mohamadi, Pexels

Какво можем да очакваме от идентифицираното даровито дете по отношение на индивидуално и социално поведение в различни ситуации?

Предизвикателствата, пред които могат да се изправят талантливите ученици, могат да бъдат изненадващи за онези, които вярват в мита, че не се нуждаят от помощ и че ще се справят добре сами. Даровитите деца имат различни мозъци, което ги прави уникални в сравнение с техните невротипични връстници. Докато повечето хора мислят за даровитостта само по отношение на академичните среди, **тя всъщност се отнася и за социалното и емоционалното развитие на детето.** И макар че всички деца са изправени пред необходимостта да се ориентират по неравния път на формиране на идентичност и социална принадлежност, даровитите деца могат да изпитат тези проблеми по различен начин и по-интензивно, докато се развиват и узряват. За да помогнем на родителите и преподавателите да се ориентират в обичайното поведение на даровитите хора и емоционални проблеми, ето списък с някои от най-честите предизвикателства за даровитите ученици, както и съвети как да помогнат на учениците да преодолеят тези предизвикателства.

Някои от най-често срещаните проблемни области за даровитите деца са:

- **Чувствителност и свръхвъзбудимост**
- **Социални умения**
- **Перфекционизъм**
- **Аз-концепция**

Чувствителност и свръхвъзбудимост:

Изследванията показват, че даровитите ученици изпитват **повишена чувствителност и напреднало обработване на емоции.** Тези

способности често се поставят в рамките на концепцията на Домбровски за свръхвъзбудимост, която описва повишената чувствителност и интензивност на емоциите при даровитите деца в областите на психомоторната (излишък на енергия и движение), чувствената (изострено обоняние, допир и др.), емоционалната (богат вътрешен опит), интелектуалната (любопитство и търсене на знания) и имагинационната (ярко въображение). Поради тези уникални характеристики, даровитите деца могат да имат **неблагоприятни реакции към интензивни стимули**, които на повърхността могат да изглеждат като проблемно поведение. Например, пронизателно дете може да види нещо по новините, което го плаши и да откаже да спи само през нощта. Децата, които са прекалено възбудими в интелектуалната и психомоторната област, може да не са в състояние да седят неподвижно на чина си и да прекъсват учителите си с въпроси.

Сензорната или емоционална чувствителност може да допринесе за набор от чувства, като чувство на неудовлетвореност или скръб, и различни проблеми с поведението на даровитите, като неуважение или отдръпване. Разбирането как се проявяват свръхвъзбудимостта или чувствителността на вашето дете може да помогне на родителите да намерят подходящи решения за проблемно поведение.

Социални умения:

Мнозина правят грешката да вярват, че даровитите деца са по своята същност неудобни и лоши в общуването. Това просто не е вярно. Проблемите на даровитите деца със социализирането често произтичат от тяхната асинхронност и образователна среда. Асинхронността или неравномерното развитие често се смята за основна черта на даровитостта.

Тези ученици може да са на интелектуална възраст за колежа, но все още на 12 по отношение на социалните си умения. В резултат на това може да е трудно да си създават приятели, които споделят техните

интереси или да им е трудно да знаят как да се изразяват по подходящ начин в групови настройки.

В зависимост от образователната среда, тези деца може да бъдат етикетирани с проблемно поведение като властнически, снобски, антисоциални и т.н. Техните трудности при намирането на приятели в класната стая може да нямат нищо общо със способността или желанието им да се социализират, а вместо това да бъдат резултат от липсата на връстници с подобно мислене, с които да могат да създадат връзка. Когато става дума за приятелства с даровити деца, има забележимо несъответствие между наличните съученици или връстници и онези, които наистина биха сметнали за свой равен.

Перфекционизъм:

Перфекционизмът може да изглежда като обичайно поведение за високи постижения, докато не започне да вреди на благосъстоянието на детето. Децата перфекционисти могат да проявяват набор от предизвикателни поведения, като съревнование с другите, постижения за сметка на общуването или избягване на дейности, в които се страхуват, че ще се провалят. Перфекционизмът често е свързан със самочувствието, когато даровитото дете или хората около детето очакват то да бъде даровито през цялото време, по всеки предмет.

Въпреки че има дебат дали перфекционизмът може да бъде както добър, така и лош, проблемът за много даровити ученици е, че този натиск да бъдат перфектни идва от неспособността им да се видят отвъд ролята си на „умен ученик“ в класа. **На талантливите деца трябва да се напомня често, че тяхната стойност не се основава само на техните оценки или представяне.**

Аз-концепция:

Самооценката е друго от най-честите предизвикателства да бъдеш даровит. Даровитите деца постигат много етапи в юношеството по-рано от своите връстници, но може да се затрудняват да развият здравословна представа за себе си по време на решаващи периоди на формиране на идентичността. Въпреки че родителите са основният начин, по който децата научават за себе си, негативният опит в училище и с връстниците може да повлияе пагубно на начина, по който едно талантливо дете вижда себе си. **Ако детето се чувства неподкрепено и неприето в училище, то може да развие ниско самочувствие и да почувства, че неговата даровитост го отчуждава.** Ниското самочувствие може да допринесе за широк спектър от емоционални предизвикателства, включително **тревожност и депресия**. Докато даровитите деца може да не са по-податливи на тревожност и депресия в сравнение с техните връстници, според изследване на Трейси Крос и други, техните уникални интелектуални дарби могат да допринесат за остро преживяване на тревожност/депресия.

Ако подозирате, че детето ви страда от тревожност, депресия или някой от проблемите, описани по-горе, може би е време да се свържете с доверени приятели за съвет или да потърсите терапевт, работещ с даровити деца.

За щастие, това, което работи добре за интелектуалното развитие на даровитото дете, може също да помогне за предотвратяване на тези емоционални и поведенчески предизвикателства. **Намирането на някой, който да тества вашето дете за даровитост**, особено когато използвате индивидуални инструменти за оценка, може да помогне за **разкриването на проблеми със сензорната обработка**, така че родителите и преподавателите да могат да си сътрудничат, за да осигурят подходящото приспособяване. Идентификацията на даровитост може също да помогне на семействата да получат достъп до специални програми за подпомагане на тяхното развитие или

застъпничество за ускоряване. Използването на техники за ускорение, като групиране според способностите или пропускане на клас, може да осигури на учениците интелектуални връстници, които ги разбират и искат да си взаимодействат по същия начин, по който и те. Може също да дойде като облекчение да не се чувстват така, сякаш са най-умното дете в класа.

Емоционалните и социални ползи от ускорението се подкрепят от констатациите на A Nation Empowered. Подпомагането на интелектуалните и социалните нужди на даровитите деца може да помогне за насърчаване на по-здравословно самочувствие и нагласа за растеж, която ще им позволи да оценят своите силни и слаби страни.

Какъв е образът на абитуриента?

1. Става отличник в науката, технологиите, изкуството, литературата, правото, бизнеса, философията и предприемачеството.
2. Демонстрира постоянство и упоритост, креативност и оригиналност, любопитство, интелектуална и/или артистична неподправеност, способност и желание за постоянно учене и развиване на способност за мислене и действие в условия на несигурност.
3. Демонстрира многопосочно мислене, интердисциплинарна визия, аналитични способности, ефективно потребление на информация, широка визия и осъзнаване на ценностните последици.

Изображение 27. 2 момчета пишат на бялата дъска, снимка на Михаил Нилов, Pexels

4. Завършил програмите за даровити ученици, трябва да е социално ангажирана личност с висока нравственост и хуманност.